VAIMU TEEKOND JUMALASSE[1]

(Katkendid)

Bonaventura

Tõlkinud Sven-Olav Paavel

PROLOOG

1. Alguses ma pöördun Algpõhjuse poole, millest lähtub kogu valgustus nagu valguse Isalt, kelle käest tuleb iga hea and ja täiuslik kink (Jk 1:17). Ma pöördun igavese Isa poole tema Poja, meie Issanda Jeesuse Kristuse kaudu, et pühima Neitsi Maarja, selle sama Jumala ja meie Issanda Jeesuse Kristuse sünnitaja, ning samuti meie juhi ja isa, õndsa Franciscuse eestkostel saaks valgustatud meie vaimu silmad, et meie jalad püsiksid Tema rahu teel, mis on ülem kui kogu mõistmine (Ef 1:17; Lk 1:79; Fl 4:7). See on rahu, mille sõnumit meie Issand Jeesus Kristus kuulutas ja mille ta meile jättis. Tema kuulutuse järgija oli meie isa Franciscus, kelle iga jutlus algas ja päädis rahu kuulutamisega, kes kõigis tervitusis soovis rahu, kes igas kontemplatsioonis[2] õhkas ekstaatilise rahu poole, justnagu selle Jeruusalemma elanik, mille kohta ütleb rahu mees (1Aj 22:9), kes püsis rahulik nende seas, kes rahu vihkasid (Ps 120:6–7): "Paluge rahu Jeruusalemmale!" (Ps 122:6). Ta ju teadis, et Saalomoni troon ei ole mujal kui rahus, nõnda na-

---

Itinerarium mentis in Deum [1259]. — Doctoris Seraphici S. Bonaventurae, *Opera omnia*. Tomus V. Opuscula varia theologica. Ad Claras Aquas (Quaracchi), 1891, pp. 291–316.

gu on kirjutatud: “Rahus on tema elamu ja tema eluase on Siionis” (Ps 76:3).

2. Nii et kui mina, patune nagu ma olen, õndsa isa Franciscuse eeskujul seda rahu oma vaimus pingsalt otsisin, olles õndsa isa vääritu järglasena saanud tema surma järel vendade seitsmendaks generaalministriks, leidis Jumala tahtel aset, et ma püha isa kolmekümne kolmanda surma-aastapäeva paiku läksin Alverna mäele, et selles tüünes paigas hingerahu leida.[3] Kui ma siis olin seal ja nende asjade üle vaimus juurdlesin, kuidas vaim võib tõusta Jumalasse, kangastus mulle muu hulgas too imeline sündmus, mis just selsamal kohal leidis aset õndsa Franciscuse endaga, nimelt nägemus Ristilöödu-kujulisest tiibadega seeravist. Kui ma seal selle üle mõtlesin, oli mulle ühtäkki ilmne, et see nägemus osutab isa enda ülendamisele kontemplatsioonis ning teele, mida mööda selleni võib jõuda.

3. Sest nende kuue tiiva näol saab õieti mõista kuut valgustuse ülendamist,[4] milles hing on asetatud nagu mingitele astmetele või teedele, et neid ületades kristliku tarkuse ekstaatiliste väljaminemise kaudu rahuni jõuda. Aga sinna ei ole mingit muud teed kui läbi leegitseva armastuse Ristilöödu vastu. See oli sedasorti armastus, millega Paulust tõmmati Kristuses kolmandasse taevasse, nagu ta ütleb: “Ma olen ühes Kristusega risti löödud; nüüd ei ela enam mina, vaid Kristus elab minus” (2Kr 12:2; Gl 2:19–20). Seesama armastus haaras niisamuti Franciscuse vaimu, mille vaim lihas nähtavaks tegi, kui ta kaks aastat enne oma surma kandis oma ihul Kannatuse pühimaid märke. Kuue tiivaga seeravi kuju osutab niisiis kuuele valgustuse astmele, mis saab alguse loodud asjade juurest ja viib Jumalani, kelle juurde keegi ei saa minna otse, vaid ainult läbi Ristilöödu. Sest “kes ei lähe lambatarasse uksest, vaid ronib üle mujalt, see on varas ja röövel. [---] Kes iganes läheb sisse minu kaudu, [---] leiab karjamaad” (Jh 10:1, 9). Seetõttu ütleb Johannes Ilmutusraamatus: “Õndsad on need, kes oma rüüd pesevad [Talle veres], et neil oleks meelevald süüa elupuust ning nad võiksid minna väravaist linna sisse!” (Ilm 22:14). Ta tahab sellega öelda, et kontemplatsiooni kaudu ei saa keegi minna taevasesse Jeruusalemma muud moodi kui sisenedes läbi Talle vere, justnagu läbi ukse. Sest keegi ei ole valmis vai-

mu ekstaatiliste väljaminemisteni viivateks jumalikeks kontemplatsioonideks, kui ta ei pole saanud Taanieli moodi igatsuste meheks (Tn 9:23). Igatsus aga süttib meis kaheti, nimelt palvehüüdmise kaudu, mis paneb meid südame ägamistes oigama (Ps 38:9), ja vaatluse erksuse kaudu, milles vaim pöörab ennast kõige otsesemalt ja pingsamalt valguse kiirte poole.

4. Seetõttu ma kutsun lugejatki esmalt ägama palves ristilöödud Kristuse poole, kelle veres meid puhastatakse pahede saastast. Kuid ärgu lugeja arvaku, et piisab lugemisest ilma võidmiseta (1Jh 2:20, 27), vaatlusest ilma pühendumiseta, uurimisest ilma imetluseta, järelemõtlemisest ilma rõõmujoovastuseta, töökusest ilma jumalakartuseta, teadmisest ilma armastuseta, mõistmisest ilma alandlikkuseta, pingutusest ilma Jumala armuta, peeglist[5] ilma jumalikust tarkusest sisendatud valgustuseta. Ma esitan järgmised vaatlused neile, kes on jumaliku armu poolt ette valmistatud — alandlikele ja jumalakartlikele, kahetsejaile ja pühendunuile, rõõmuõliga võituile (Ps 45:8), jumaliku tarkuse armastajaile ja selle ihaldamisest sütitatuile, samuti neile, kes soovivad end pühendada, et ülistada, austada ja isegi maitsta Jumalat. Ühtlasi ma panen südamele, et nende ette asetatud välisest peeglist on vähe abi, kui üldse, kui meie vaimu peegel ei ole puhas ja klants. Harjuta niisiis, Jumala laps, torkivas südametunnistuse piinas, enne kui tõstad oma silmad tarkuse kiirte poole, mis heiastuvad vastu tema peeglites,[6] et mitte nende kiirte vaatlemisest veel sügavamale pimedasse auku langeda.

5. Ma otsustasin jagada traktaadi seitsmeks peatükiks ja panna neile sisu mõistmist hõlbustavad pealkirjad. Ma palun, et lugeja suunaks tähelepanu pigem kirjutatu taotlusele kui teosele endale, pigem öeldu mõttele kui tahumata keelele, pigem tõele kui [stiili] veetlusele, pigem tundekasvatusele kui mõistuse arendamisele. Selle saavutamiseks ei tule neist vaatlusist kiirustades ega pinnapealselt üle libiseda, vaid need õige pikkamisi läbi mäluda.[7]

II PEATÜKK.
JUMALA VAATLEMISEST TEMA JÄLGEDE KAUDU SESSINASES MEELELISES MAAILMAS

1. Meeleliste asjade peegliga seoses ei saa Jumalat vaadelda ainult asjade kui jälgede kaudu, vaid ka neis endis, kuivõrd Jumal on neis oma olemuse, väe ja kohalolu kaudu. Kuna selline vaatlemine on eelnevast[8] kõrgem, paigutub see vaatluse teise astmena teisele kohale, milles meid tuleb kättpidi juhtida[9] Jumala kontemplatsioonini kõigis loodud olendites, mis sisenevad meie vaimu kehaliste meelte kaudu.

2. Niisiis tuleb tähele panna, et see maailm, mida nimetatakse makrokosmoseks, siseneb viie meele uste kaudu meie hinge, mida nimetatakse mikrokosmoseks,[10] mis puudutab meeleliste asjade meeletaju, meelenaudingut ja otsustust.[11] See on järgneva põhjal selge: selles [maailmas] mõned asjad tekitavad, mõned on tekitatud, mõned aga juhivad nii esimesi kui teisi. Need, mis tekitavad, on lihtsad, see tähendab taevakehad ja neli elementi. Sest kõik, mis loomuliku jõu toimel tekivad ja esile tulevad, saavad tekkida ja esile tulla ainult neist elementidest valguse jõul, mis ühendab kokkupandud asjades elementide vastandlikud omadused.[12] Tekitatud on aga need kehad, mis on elementidest kokku pandud, nagu mineraalid, taimed, loomad ja inimkehad. Need, mis valitsevad nii esimesi kui teisi, on vaimsed substantsid, mis on [mateeriaga] kas täiesti ühendatud nagu loomade hinged, või eraldatavalt kokku pandud nagu mõistuslikud vaimud, või siis sootuks eraldatud nagu taevased vaimud, keda filosoofid "intelligentsideks", meie aga "ingliteks" kutsume. Filosoofide sõnul on nende osaks taevakehade liigutamine, mistõttu omistatakse neile universumi haldamine, sest nad võtavad vastu esimesest põhjusest ehk Jumalast tuleva mõjujõu ning annavad selle edasi vastavalt valitsemistegevusele, mis puudutab asjade loomulikku korda. Teoloogide järgi aga omistatakse inglitele kõigekõrgema Jumala käsul universumi valitsemine, mis puudutab taastamistööd. Seepärast nimetataksegi neid "teenijateks vaimudeks, läkitatud abistama neid, kes ükskord pärivad pääste" (Hb 1:14).

3. Niisiis on inimesel, keda kutsutakse mikrokosmoseks, viis meelt justnagu viis ust, mille kaudu siseneb tema hinge kogu teadmine selle kohta, mis on meelelises maailmas. Sest nägemise kaudu sisenevad taevased, valgusküllased ja muud värvilised kehad, kompimismeele kaudu aga tahked ja maised, kolme vahepealse meele kaudu aga vahepealsed — maitsmise kaudu vedelikud, kuulmise kaudu helid, hõnguse kaudu see, millele on midagi loomupärast niisket, õhulist, tulist või kuuma, nagu ilmneb lõhnaainetest eralduvast suitsust.

Niisiis sisenevad nendest ustest nii lihtsad kui ka neist kokkupandud kehad. Me ei taju ju meeltega ainult üksikuid meelelisi asju, nagu valgus, heli, hõng, maitse, ja nelja peamist kompimise kaudu tajutavat omadust,[13] vaid ka selliseid ühismeele asju nagu arv, suurus, kuju, paigalolu ja liikumine; samuti seda, et "kõik, mis liigub, liigutatakse millegi teise poolt",[14] ja seda, et teatud asjad liiguvad ja jäävad ise paigale, nagu on näiteks loomade puhul. Kui me tajume kehade liikumist nende viie meele abil, näidatakse meile kätte teadmine vaimsete liigutajate kohta, nagu tagajärje kaudu jõutakse põhjuste teadmiseni.

4. Kogu see meeleline maailm siseneb niisiis meeletaju kaudu kolmesugusena inimese hinge. Need välised meelelised asjad tulevad hinge esmalt viie meele uste kaudu. Pean ütlema, et nad ei sisene mitte substantsidena, vaid oma sarnasuste kaudu,[15] mis on tekitatud esmalt vahendajas, edasi vahendajast organisse, välisest organist sisemisse ja sealt meeletaju võimesse. Nii et kõikide nende asjade meeleline tajumine, mida hing endast väljaspool haarab, saab alguse sarnasuste tekkimisest vahendajas, jätkub liikumises vahendajast organisse ning sealt edasi meeletaju võime pöördumises selle sarnasuse poole.

5. Asjakohasele meeletajule järgneb meelenauding.[16] Meel tajub abstraktses sarnasuses asja meeldivana — kas ilusana nagu nägemise puhul, või sulnina nagu lõhna ja kuulmise puhul, või siis kasulikuna nagu maitse ja kompimise puhul, kõneldes [igale meelele] omasest.[17] Kõik naudingud põhinevad aga proportsionaalsusel. Ent kuna kuju [*species*] kätkeb endas vormi, jõu ja tegevuse mõistet vastavalt printsiibile, millest ta lähtub, vahendajale, mida ta läbib, ja lõppobjektile, milles ta toimib, siis järe-

likult proportsionaalsus seisneb [esiteks] kas sarnasuses, kuivõrd see põhineb kujul või vormil, ja nii kutsutakse seda iluks, sest "ilu pole mitte midagi muud kui arvude võrdsus"[18] või "teatud osade paigutus koos meeldivate värvidega".[19]

Proportsionaalsust võib [teiseks] vaadata ka seoses võime või jõuga, mis puhul seda kutsutakse sulniduseks, kui toimija jõud ei ületa ebaproportsionaalselt vastuvõtjat, sest meel tunneb äärmustes kurbust ja keskel naudingut. Proportsionaalsust saab vaadata [kolmandaks] veel ka seoses tagajärje ja mõjuga, kui toimija mulje mõju täidab vastuvõtva [organi] vajaduse. Siin toimija hoiab ja toidab seda, mis avaldub iseäranis maitsmise ja kompimise juures. Nõnda siis sisenevad välised meeldivad asjad hinge sarnasuse vahendusel vastavalt meelenaudingu kolmekordsele põhjusele.

6. Meeletaju ja meelenaudingu järgi tuleb otsustus, milles ei otsustata mitte ainult, kas mingi asi on valge või must, kuna see kuulub üksiku meeletaju juurde, ega niisamuti ka seda, kas asi on kasulik või kahjulik, kuna see on sisemeele pärusmaa, vaid ühtlasi analüüsitakse ja osutatakse põhjusele, miks see [või teine] asi on meeldiv. Just selles tegevuses päritakse naudingu põhjuse järele, mida meeles objekti kohta tajutakse. Küsides aga ilu, sulniduse ja kasulikkuse põhjuse kohta, leitakse need olevat võrdse proportsiooniga. Võrdsuse proportsioon on sama nii suurte kui väikeste asjade puhul, see ei laiene dimensioonide tõttu, ei teisene, kao ega muutu liikumise tõttu. Niisiis abstraheerub see kohast, ajast ja liikumisest ning on seetõttu muutumatu, kirjeldamatu ja puhtvaimne. Otsustus on niisiis seesugune tegevus, mille tõttu siseneb peale puhastamist ja abstraheerimist mõistmisvõimesse meelte kaudu meeleliselt vastu võetud meeleline kuju [*species sensibilis*]. Nõnda peab kogu see [väline] maailm sisenema inimhinge meelte uste kaudu vastavalt eespool nimetatud kolmele toimingule.

7. Need [toimingud] on kõik aga jäljed, milles me saame vaadelda oma Jumalat. Sest meeletajus vastuvõetud kuju on sarnasus, mis on vahendajas tekitatud, seejärel organisse endasse sisse vajutatud, ja selle muljendi [*impressio*] kaudu juhib see meid allikani ehk tajutava objektini. [See sarnasus] osutab nüüd aga ilmselgelt sellele, et igavene Valgus tekitab endast Sarnasuse ehk samaväärse, samaolemusliku [*consubstantialem*] ja samaigaviku-

lise Kiirguse. [See osutab ka sellele], et Tema, kes on "nähtamatu Jumala kuju" (Kl 1:15) ja "tema kirkuse kiirgus ja tema olemuse kuju [*figura substantiae*]" (Hb 1:3), on oma esimese tekkimise läbi kõikjal, justnagu objekt tekitab oma sarnasuse terves vahendajas. [See osutab veel ka sellele], et ta on ühendava armu kaudu seotud individuaalse mõistusliku loomusega, nii et selle seose kaudu võiks ta meid juhtida tagasi Isa kui lähteprintsiibi ja objekti juurde. Niisiis, kui kõik asjad, mida saab tunnetada, peavad tekitama endast sarnase kuju, siis annavad nad ilmselgelt sellega teada, et neis kui peeglis saab näha Sõna, Kuju ja Poja igavest tekkimist, mis voolab igavesti välja Jumal-Isast.

8. Sel viisil osutab meile ilusa, sulni ja kasulikuna tunduv meeldiv kuju sellele esimesele Kujule, milles on algne ilu, sulnidus ja kasulikkus. Temas on Tekitajaga ülim proportsionaalsus ja võrdsus; temas on jõud, mis ei johtu mitte meelepiltidest, vaid tõe tajumisest; temas on muljend, mis hoiab, rahuldab ja täidab tajuja mistahes vajaduse. Nii et kui "meelehea tuleneb sobiva ühendusest sobivaga",[20] ja kuna ainuüksi Jumalaga Sarnasel on ülim ilu, sulnidus ja kasulikkus, ja kui see on seotud nii tõe, läheduse kui täiusega, mis täidab mistahes võimet, siis võib selgesti näha, et üksnes Jumalas on algupärane ja tõeline nauding ja et kõikidest teistest naudinguist on meile näidatud kätte otsida just seda.

9. Aga otsustus juhib meid veel ülevamal ja otsesemal viisil igavese tõe tõsikindlama vaatlemiseni. Kuna otsustus peab lähtuma alusest, mis on lahus kohast, ajast ja muutlikkusest, seetõttu ka ulatusest, järgnevusest ja teisenemisest, ja alusest, mis on muutumatu, piiramatu ja lõputu, miski pole aga täiesti muutumatu, piiramatu ja lõputu peale igavese, siis kõik, mis on igavene, on Jumal või Jumalas. Seega, kui kõik meie tõsikindlamad otsustused on tehtud sellelt pinnalt, siis on selge, et Tema ise ongi kõigi asjade alus ja eksimatu reegel ja tõe valgus, milles kõik asjad veiklevad vastu eksimatult, kustumatult, kaheldamatult, rikkumatult, vääramatult, muutumatult, mõõtmatult, otsatult, jagamatult ja vaimselt [*intellectualiter*]. Seetõttu ei saa neid seadusi, mille alusel me otsustame tõsikindlalt kogu meeleliselt tajutava üle, mida me vaatleme, sest need on tajuja mõistusele eksimatud ja kaheldamatud, niisama lihtsalt meenutaja mälust ära pühkida,

kuna need on alati kohal. Need seadused on otsustaja mõistusele rikkumatud ja vääramatud, sest "keegi ei otsusta nende üle, küll aga nende kaudu", nagu ütleb Augustinus.[21] Seepärast peavad need seadused olema muutumatud ja hävimatud, sest on paratamatud; mõõtmatud, sest on lõputud; otsatud, sest on igavesed. Selsamal põhjusel [peavad need seadused olema] jagamatud, sest on vaimsed ja kehatud; mitte-tehtud, sest on mitte-loodud. Need on igavesti eksisteerinud igaveses kunstis, millest, mille kaudu ja mille järgi on vormitud kõik kaunikujulised asjad. Seepärast saab tõsikindlalt otsustada vaid selle [igavese kunsti] kaudu, mis ei ole mitte ainult kõike tegev vorm, vaid ka kõike hoidev ja eristav, justkui kõigi asjade vormi ja juhtivat reeglit kätkev olemine. Selle kaudu otsustab meie vaim kõige üle, mis meelte kaudu temasse siseneb.

[---] 11. Neist kahest esimesest astmest, millele meid kättpidi juhatatakse, et vaadelda Jumalat tema jälgedes — otsekui kaks tiiba langevad [seeravi] jalgade ümber[22] —, saame järeldada, et kõik selle meelelise maailma loodud asjad juhivad kontemplatiivset ja tarka hinge[23] igavesse Jumalasse. Need on selle esimese, kõige vägevama, ülimalt targa ja hea Algpõhjuse, selle igavese alguse, valguse ja täiuse, selle, ma ütleksin, toimiva, eeskuju näitava ja korraldava kunsti varjud, kajad ja pildid. Need on jäljed, peegelpildid ja näidised, mis on asetatud meie ette Jumala kaemiseks,[24] ning need on, ma ütleksin, eeskujud või pigem näited, mis asetatakse veel rohmaka ja meelelise vaimu ette, et see, mis ta meelte kaudu näeb, kanduks üle mõistuslikule, mida ta ei näe, nagu märgid tähistatavale.

12. Selle meelelise maailma loodud olendid on märgid Jumala nähtamatuist asjust. Osalt seepärast, et Jumal on kogu loodu algupära, eeskuju ja siht, ja seepärast, et iga tagajärg viitab põhjusele, iga näide eeskujule, iga tee sihile, milleni ta viib. Osalt on need märgid iga asja endaomased jäljendused, osalt prohvetite ettekuulutused, osalt inglite tegevused, osalt ülalt seatud korraldused. Sest iga loodud olend on loomuldasa selle igavese tarkusega mingitviisi samanäoline ja sarnane; iseäranis käib see nende kohta, keda Pühakirjas on prohvetivaim vaimsete asjade ettekuulutustes välja toonud; veel rohkemgi käib see aga nende loodud

olendite kohta, kelles Jumal on pidanud vajalikuks end ilmutada inglite kaudu; kõige rohkem aga nende kohta, mida Jumal on soovinud märgina kehtestada — ja seda mitte ainult üldises tähenduses, vaid ka sakramendina.

13. Selle kõige põhjal saab järeldada, et maailma loomisest alates on Jumala nähtamatud asjad ilmsed, olles mõistetavad loodu kaudu, nii et end ei saa vabandada[25] need, kes ei soovi tähele panna või Jumalat selles kõiges ära tunda, ülistada ja armastada, sest nad ei taha, et neid pimedusest välja toodaks Jumala imelisse valgusesse. Tänu olgu nüüd Jumalale, kes meie Issanda Jeesuse Kristuse läbi on meid pimedusest oma imelisesse valgusesse toonud, kuna selle välise valguse abil oleme valmis meie vaimu peeglisse uuesti sisse minema, milles heiastuvad jumalikud asjad.

V PEATÜKK.
JUMALIKU ÜHTSUSE VAATLEMISEST TEMA PEAMISE NIME KAUDU, MILLEKS ON OLEMINE

1. Jumalat pole võimalik vaadelda mitte ainult meist väljaspool ja meie sees, vaid ka meist kõrgemal: meist väljaspool jälje kaudu, meie sees tema kuju kaudu ja meist kõrgemal meie vaimule vajutatud valguse pitseri[26] kaudu. See on igavese Tõe valgus, sest "meie vaim on vahetult Tõe enda poolt kujundatud".[27] Need, kes on harjutanud esimesel moel, on juba tulnud tabernaakli esisesse siseõue, kes teisel, on astunud pühamusse, kes aga kolmandal, sisenevad ülempreestriga pühamast pühamasse paika, kus laeka kohal on lepituskaant katvad kirkuse keerubid, kelle all me mõistame Jumala nähtamatute ja igaveste asjade kontemplatsiooni kahte viisi või astet, millest üks on pööratud Jumala olemuse ja teine tema Isikute poole.[28]

2. Esimene viis suunab pilgu esmalt ja peaasjalikult olemisele, öeldes, et "see, kes on", ongi Jumala esimene nimi. Teine viis keskendub headusele endale, öeldes selle olevat Jumala esimene nimi. Esimene viis vastab rohkem Vanale Testamendile, mis kõ-

neleb peamiselt Jumala olemuse ühtsusest. Seepärast öeldi Moosesele: "Ma olen see, kes ma Olen" (2Ms 3:14). Teine viis vastab Uuele Testamendile, mis määratleb [jumalike] Isikute paljususe, ristides Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimel. Seepärast, kui meie õpetaja Kristus tahtis tõsta seaduse järgi käivat noormeest evangeelse täiuslikkuseni, omistas ta Jumalale peamiselt ja iseäranis just headuse nime, öeldes: "Ei ole hea keegi muu kui üks — Jumal" (Lk 18:19). Damaskuse Johannes ütleb Moosese järgi: "See, kes on" on Jumala esimene nimi, Dionysios aga ütleb Kristuse järgi, et headus on Jumala esimene nimi.[29]

3. Niisiis see, kes soovib vaadelda Jumala nähtamatuid omadusi, mis kuuluvad tema olemuse ühtsuse juurde, peab suunama oma pilgu olemisele endale ja nägema, et olemine ise on kindlamast kindlam, mida ei saa mõelda olematuna,[30] sest puhtamast puhtam olemine ise on täiesti vastandlik olematule, nagu eimiski on vastandlik olemisele. Niisiis, nagu täielikus olematuses ei ole mitte mingit olemist ega selle omadusi, nii ka vastupidi: olemises endas ei ole mingit olematust, ei teokstehtuses ega võimalikkuses,[31] samuti ka mitte asjade tõsiolust ega meie hinnanguist lähtuvalt. Kuna aga olematus on olemise puudumine, ei saa seda mõistuses käsitada muul moel kui olemise kaudu; olemist aga ei käsitata muu kaudu, sest kõike, mida mõistetakse, mõistetakse kas olematuna või olevana võimalikkuses või siis olevana teokstehtuses. Niisiis, kui olematut ei saa mõista muul moel kui oleva kaudu ja olevat võimalikkuses üksnes tegelikkuses oleva kaudu ning olemist ennast nimetatakse oleva puhtaks teokstehtuseks, siis sellest järeldub, et olemine on see, mis esimesena tuleb mõistusesse, ja see on olemine, mis on puhas teokstehtus [*actus purus*]. See ei ole partikulaarne olemine, mis on võimalikkusega segatud piiratud olemine; samuti ei ole see analoogne olemine, mis omab vähimat teokstehtuses, sest see ongi vähim. Nii jääbki üle, et seesama olemine ongi jumalik olemine.

4. Kummastav on niisiis mõistuse pimedus, mis ei pane tähele seda, mida esimesena näeb, ilma milleta ta midagi teada ei saa. Justnagu silm, mis on suunatud eri värvide poole, ei näe seda valgust, mille tõttu ta näeb teisi [värve], või kui näebki, siis ei pane seda tähele. Niisamuti meie vaimusilm, olles suunatud parti-

kulaarsete ja universaalsete olevate poole, ei märka seda olemist, mis on väljaspool igat sugu, kuigi see tuleb vaimu esimesena ja ka kõik muu selle kaudu. Seetõttu on tõsi mis tõsi, et "nii nagu nahkhiire silm on valguse suhtes, nii on ka meie vaimu silm ilmselgete asjade suhtes looduses".[32] Sest kui vaimusilm pöördub ülima valguse poole, ent olles harjunud hämarusega olevate juures ja meeleliste asjade kujutluspiltidega, tundub talle, et ta ei näe mitte midagi. Ta ei mõista, et see pilkasus[33] ise ongi meie vaimu ülim valgustus, justnagu siis, kui silm näeb puhast valgust, näib talle, et ta ei näe mitte midagi.

5. Vaata niisiis, kui vähegi saad, seda puhtamast puhtamat olemist ennast, ja sa leiad, et seda ei saa mõelda millestki muust tulenevana. Seepärast mõeldakse sellest paratamatult kui täiesti esimesest, mille olemine ei saa tulla eimiskist ega ka mitte millestki muust. Mis siis veel on iseenesest olemas, kui mitte olemine ise ei ole iseenda kaudu ega endast? Sa mõistad, et selles pole mingit olematust, seega pole sellel mitte kunagi algust ega otsa, vaid see on igavene. Sa märkad ka, et sel pole iseenesest midagi peale tema enda olemise, seega ei ole see sugugi kokkupandud, vaid on lihtsamast lihtsam. Sa hoomad, et selle juures ei ole mingit võimalikkust, sest mis iganes on võimalik, sel on ju midagi olematust, seepärast on see olemine ülim teokstehtus. Sa näed, et kuna sel olemisel pole midagi vajaka, siis see on kõige täiuslikum. Viimaks mõistad sa sedagi, et kuna selles pole mingeid erinevusi, siis see on ülimalt üks.

Niisiis see olemine, mis on puhas olemine, lihtne olemine ja tingimatu [*absolutum*] olemine, on kõige esimene, kõige igavesem, kõige lihtsam, kõige aktuaalsem, kõige täiuslikum ja ülimalt üks olemine.

6. Need asjad on nii kindlad, et nende vastand ei saa mõttesse tulla kellelgi, kes olemist ennast mõistab, ning üks neist tingib paratamatult teise. Kuna see on lihtne olemine, siis see on lihtsalt esimene. Kuna see on lihtsalt esimene, siis ei ole see millegi muu tehtud, samuti ei saa see ise ennast teha — järelikult on see igavene. Kuna see on esimene ja igavene, siis ei pärine see millestki muust — järelikult on see kõige lihtsam. Kuna see on esimene, igavene ja kõige lihtsam, siis ei saa selles olla mingit võimalik-

kuse ja teokstehtuse segu — järelikult on see kõige aktuaalsem. Kuna see on esimene, igavene, kõige lihtsam ja kõige aktuaalsem, siis järelikult on see kõige täiuslikum, milles ei puudu mitte midagi, niisamuti ei saa sellele midagi lisada. Kuna see on esimene, igavene, kõige lihtsam, kõige aktuaalsem, kõige täiuslikum, siis järelikult see on ülimalt üks. Kui millestki räägitakse ülivõrdes, siis see võib käia kõige kohta, "mida aga on öeldud ülivõrdes absoluutselt [*simpliciter*], siis see ei saa käia millegi muu kui üheainsa kohta".[34] Seetõttu, kui "Jumal" tähendab esimest, igavest, kõige lihtsamat, kõige aktuaalsemat, kõige täiuslikumat olemist, siis on võimatu teda ennast mõelda olematuna, niisamuti ka mingi muu olemisena kui ainult ühe ainsana: "Kuule," niisiis, "Iisrael! Issand, meie Jumal Issand, on ainus" (5Ms 6:4). Kui sa näed seda oma vaimu puhtas lihtsuses, valatakse sind justkui üle igavese valguse hiilgusega.

7. Siin on aga põhjust imestamiseks, sest olemine ise on esimene ja viimane, see on igavene ja kõige kohalolevam, kõige lihtsam ja kõige suurem, kõige aktuaalsem ja kõige muutumatum, kõige täiuslikum ja kõige mõõtmatum, ülimalt üks, ent samas kõikehõlmav. Kui sa vaimupuhtuses [*pura mente*] nende asjade üle imestad, siis sind tulvatakse üle veel suurema valgusega, nähes edasi, et see on viimane, kuna see on esimene. Aga kuna see on esimene, siis on kõik tehtud tema enda pärast. Seetõttu on paratamatu, et see on ülim lõpp, algus ja täideminemine — alfa ja oomega (Ilm 1:8). See on kõige kohalolevam, sest see on igavene. Kuna see on igavene, ei tulene see millestki muust ega lakka iseenesest olemast ega muutu ühest asjast teiseks. Sellepärast pole sel minevikku ega tulevikku, vaid see on üksnes käesolev. See on kõige suurem, kuna on kõige lihtsam. Kuna see on kõige lihtsam olemuses, siis see on kõige vägevam, sest jõud on seda piiritum, mida ühtsem see on.[35] See on kõige muutumatum, kuna on kõige kohalolevam. Kuna see on kõige kohalolevam, siis see on puhas teokstehtus, sellisena ei saa see aga omandada midagi uut, niisamuti minetada midagi, mis tal juba on, mistõttu see ei saa ka muutuda. See on kõige mõõtmatum, kuna on kõige täiuslikum. Kuna see on kõige täiuslikum, siis ei saa temast mõelda mitte midagi paremat, üllamat ega väärikamat. Seetõttu ei ole sellest ka mida-

gi suuremat. Iga selline olemine on mõõtmatu. See on kõikehõlmav, kuna on ülimalt üks. Mis on ülimalt üks, on kõige paljususe universaalne printsiip. Sel põhjusel on see ise kõikide asjade toimiv põhjus, eeskuju ja lõplik põhjus, justnagu "olemise põhjus, mõistmise mõttesisu ja elamise kord".[36] See on niisiis kõikehõlmav, mitte nagu kõikide asjade olemus, vaid kui kõikide olemuste kõige ülevam, kõige universaalsem ja kõige küllaldasem põhjus, mille vägi, kuna see on olemuselt ülimalt üks, on ülimalt lõpmatu ja oma mõjult mitmekülgne.

8. Pöördudes taas tagasi, võime öelda: kuna see on puhtamast puhtam ja tingimatu olemine, mis on olemine kõige lihtsamas mõttes, siis see on esimene ja viimane, kõige algus ja täideminev lõpp. Kuna see on igavene ja kõige kohalolevam, siis see hõlmab endasse ja läbib iga silmapilgu, olles justkui kõige keskpunkt ja ümbermõõt. Kuna see on kõige lihtsam ja kõige suurem, siis see on üdini kõiges ja kõigest täiesti väljaspool, nagu "mõistuslik sfäär, mille keskpunkt on kõikjal ja ümbermõõt ei kusagil."[37] Kuna see on kõige aktuaalsem ja kõige muutumatum, siis "kõike liigutavana püsib see ise paigal".[38] Kuna see on kõige täiuslikum ja mõõtmatum, on ta kõige sees, ent mitte piiratud, kõigest väljaspool, ent mitte välistatud, kõige kohal, ent mitte eemal, kõige all, ent mitte alluv. Kuna see on ülimalt üks ja kõikehõlmav, siis see on "kõik kõiges" (1Kr 15:28), kuigi kõiki asju on palju, seda ennast aga vaid üksainus. See on nii, sest selle lihtsamast lihtsama ühtsuse, selgemast selgema tõe ja kõige puhtakujulisema headuse kaudu on temas kogu vägi, kogu eeskuju ja kogu edastamine.[39] Kuna "temast ja tema läbi ja temasse on kõik" (Rm 11:36), siis ta on kõikvõimas, kõiketeadev ja kõikhea. Selle täiuslik nägemine on õndsus, nagu Moosesele öeldi: "ma näitan sulle kõike head" (2Ms 33:19).[40]

Märkused

[1] Kommentaaride koostamisel on juhindud põhiliselt Jacques-Guy Bougeroli Bonaventura leksikonist (*Lexique saint Bonaventure*. Paris: Éditions Franciscaines, 1969), Regis J. Armstrongi kommenteeritud tõlkest (*Into God: Itinerarium Mentis in Deum*. An annotated translation.

Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2020) ning Randall Smithi tõlgendusest (*Bonaventure's 'Journey of the Soul into God': Context and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2025).

Teose pealkiri vajab kolme täpsustust: mida tähendab "vaim" (*mens*), mida "teekond" (*itinerarium*) ja kuidas mõista teekonna sihti. *Mens* tähendab siin nii 'vaimu' kui 'hinge', ent hing ei esine siinses kontekstis *anima* tähenduses (Jacques-Guy Bougerol, *op. cit*., lk 98–99). Vaim tähistab siin hinge kõrgemat osa, milles tõustakse ja taasavastatakse Jumala pale või kuju (vt Étienne Gilson, *La philosophie de saint Bonaventure*. Paris: Vrin, 1943, lk 364), milleks on võimeline vaid ratsionaalne loodu ehk inimene (Randall Smith, *op. cit*., lk 279–280). Eesti keeleruumis on bonaventuralikku konteksti sobituva vaimu tähenduse (ja selle erinevuse hingest) hästi välja toonud kunagine Kuusalu ja hilisem Tartu ülikooli saksa koguduse pastor Ralf Luther: "Vaim on inimeses see midagi, mille kaudu ta pääseb Jumala ligidale" (Ralf Luther, *Uue Testamendi sõnaraamat*. Tallinn: EELK Konsistoorium, 1992 [1939], lk 260–262, 43). *Itinerarium*'i võib mõista nii teekonnana kui ka teejuhina. Philotheus Böhner ütleb, et *Itinerarium* on *guidebook*, ent selgitab, et see on "a description of a pilgrimage to the Holy Land" (saksakeeles väljaandes: "Pilgerbuch des Geistes zu Gott"). Ent *Itinerarium* ei ole säärane praktilisi juhtnööre sisaldav teejuht nagu Bonaventura hilisem *De triplici via* või *De perfectione vitae ad sorores*, mis olid suunatud konkreetsele kaasvaimulikule või õdedele. Pigem on tegu teadlase vaatlusega ja arutlusega teest või meetodist, mis on kirja pandud kas iseendale või tema eruditsiooni ja frantsiskaanlikke taotlusi jagavale lugejale (nn *homo Dei*) läbikäidud teekonna refleksioonina — omamoodi *prolegomena* või arutlus meetodist. Oluline on ka Böhneri tähelepanek, et Bonaventura on rajanud selle vaatluse parimale võimalikule tolleaegsele teaduslikule alusele, mis talle oli kättesaadav. See paistab välja iseäranis esimesest ja teisest peatükist, milles seeravidoktor asetab oma müstilise teekonna redeli (*scala*) kindlale empiirilisele alusele. Kolmas küsimus on teekonna lõpust, sest *in Deum* tähendab iseenesest 'Jumalasse', mitte Jumala juurde või poole, kuigi proloogis räägib Bonaventura ka tõusmisest Jumalani või Jumala juurde (*ad Deum*). Bougerol märgib, et kuigi *in* ja *ad* teekonda võib vaadata teineteist täiendavana, ei ole *Itinerarium*'i eesmärk lihtsalt liikuda Jumala poole ega teda intellektuaalset püüelda, vaid "see tähendab tegelikult sisenemist Jumalasse müstilises ühtsuses armastuse ülima kiindumusega" (Bougerol, *op. cit.*, lk 86). Lõpuks ei ole põhjust ka *Itinerarium*'i pealkirja liialt kinni jääda, sest varased käsikirjad on kas üldse ilma pealkirjata või pakuvad üle paarikümne üsna erineva tiitli. Regis J. Armstrongi

Itinerarium'i uus ingliskeelne tõlge (2020) ongi pealkirjastatud lihtsalt *Into God* (Armstrong, *op. cit.*, lk 151–155).

[2] P. Böhner rõhutab, et Bonaventura kasutab *Itinerarium*'is sõnu *contemplatio*, *speculatio*, *consideratio* ja ka *meditatio* kattuvate mõistetena (Böhner, *Works of Saint Bonaventure*, Vol. 2: *Itinerarium Mentis in Deum*. Saint Bonaventure, NY: The Franciscan Institute, 1956, lk 23, 107). Tõlkes on *speculatio* ja *consideratio* vastetena kasutatud "vaatlust", *meditatio* on enamasti jäänud "meditatsiooniks" ja *contemplatio* "kontemplatsiooniks". "Kontemplatsioon" tähendab Bonaventural põhiliselt kahte asja: esiteks intellektuaalset kontemplatsiooni (ehk siis sedasama, mida tähistatakse sõnaga *speculatio*), ja teiseks ekstaatilist kontemplatsiooni (vt Bougerol, *op. cit.*, lk 40–41, 96–97, 120–121). Bonaventural on kontemplatsiooniga otseselt seotud veel selline ühendmõiste nagu *contuitio*, mis tähendab 1) visiooni, intuitsiooni, 2) vahendatud teadmist ehk lõpmatu olemise kohalolu intellektuaalset mõistmist piiratud olemises ja selle kaudu (vt Bougerol, *op. cit.*, lk 41–46). Lääne-Euroopa keeltesse jäetakse see mõiste enamasti targu tõlkimata; inglise keees on kasutatud ka vastet *gazing intensely* (Armstrong), vene keeles *созерцание* (Zadvornõi), soome keeles *katseleminen* (Teinonen). Eesti keelde võiks selle tõlkida "kaemuseks", "olbamiseks" või "adumiseks". "Kaemust" pruugitakse eesti keeles sõltuvalt kontekstist kas seoses meelelise tajuga või ka mõistusele vastanduva intuitiivse "sisemise nägemisena". Bonaventura *contuitio* sisaldab nii meelelist kaemust kui ka intellektuaalset intuitsiooni, mida võib tema puhul mõista siis kontemplatsiooni kõrgema astmena. Oluline on aga tähele panna, et kaemust ei mõistetaks siiski Jumala olemuse vahetu nägemisena, mis on inimesele siin maa peal kättesaamatu, küll aga on Jumala nägemine tema tegude kaudu inimesele jõukohane. Selle kohta esitab Bonaventura kuuendas peatükis hoiatuse: "Kui sa neid asju kontempleerid, siis vaata, et sa ei arva, et mõistad mõistetamatut" (*Itinerarium* VI, 3). Vt ka märkust 25.

[3] Kuna Franciscus suri 4. oktoobril 1226. aastal, siis koostas Bonaventura *Itinerarium*'i La Verna mäel 1259. aasta septembris või oktoobris.

[4] "Ülendamine" (*suspensio*) — peale vaimu ülendamise viitab see siin ka Kristuse rippumisele (*suspendo*) ristipuul; vrd Ii 7:15: "Mu hing on valinud võllapuu" [1997. aasta piiblitõlkes "mu hing peab paremaks lämbumist"] (*Suspendium elegit anima mea*).

[5] Vrd Alain de Lille (Alanus ab Insulis): "Iga loodud olend on meile kui raamat, pilt ja peegel" (*De incarnatione Christi rhythmus perelegans*; PL 210, 579).

[6] Vrd Saalomoni Tarkuseraamatuga: "Sest ta [tarkus] on igavese valguse paistus ja Jumala mõjujõu puhas peegel ning tema headuse kuju" (Trk 7:26).

[7] *Morosissime ruminandus* — "hoolika läbimälumise" (*sollicite ruminare*) soovitust kordab Bonaventura ka "Missaks valmistumise" traktaadi eessõnas (*Opera* VIII, 99). Teksti läbimälumist võiks tõlkida ka "mäletsemiseks", sest see metafoor tuleneb tegelikult Barnabase kirjast (X, 11), kus võrreldakse Moosese käsus nimetatud "mäletsejaid loomi" (μηρυκώμενων, lad *ruminans*), "Issanda sõna mäletsejatega" (μηρυκωμένων τὸν λόγον Κυρίου, lad *qui Domini sermonem ruminant*) (PG 2, lk 755; vt ka: *Apostlikud isad*. Tlk Kalle Kasemaa. Tallinn: EKSA, 2002, lk 80–81).

[8] Esimese vaatluse kohta vt: Bonaventura, Hinge teejuht Jumalasse (katkend). — *Keskaja kirjanduse antoloogia*. Tallinn: Varrak, 2013, lk 496–504; tlk Ott Ojaperv.

[9] "Kättpidi juhtida" (*manuduci*), "tee kätte näidata". See kujund esineb *Itinerarium*'is läbivalt (1.14, 2.1, 2.3, 2.8, 2.11, 3.1, 3.7, 4.7, 4.4) ning pärineb Saint-Victori Hugolt ja Richardilt. Saint-Victori kloostrikool(kond) tekkis 12. sajandi alguses Pariisis Püha Victori augustiinlaste kloostri juures ning selle keskseks kujuks oli Saint-Victori Hugo (1096–1141).

[10] Bonaventura kasutab mõisteid *macrocosmos* ja *minor mundus*.

[11] *Apprehensio* tähendab siin eelkõige meelelist tajumist. Bonaventura tunnetusprotsessi kolme etappi (mida kirjeldatakse alalõikudes 4–9) võib iseloomustada kokkuvõttes järgmiselt: välismaailma objekt tekitab meediumis (nt õhus) abstraktse sarnasuse ehk väliskuju / vormi / väljanägemise / ilu (*species*), mida välismeel (*exterior sensus*) ehk kehaline meeleorgan (nt nägemine) "meele ukse" kaudu vastu võtab. *Species* ei ole subjektiivne kujutis ega ka substants ise, vaid objekti tunnetatav vorm — selle vormi objektiivne kohalolu tajujas. See on objekti sarnasus, meeleline kuju (*species sensibilis*), mis emaneerub esemest, sünnib vahendavas meediumis, vajutatakse meeleorganile ning teeb objekti tajujale kättesaadavaks. Välisele meeleorganile vastab täiuslikum sisemeel (*interior sensus*) ehk ühismeel (*sensus communis*), mille kaudu tunnetatakse arvu, suurust jne. Sealt edasi liigutakse tajuvõimesse endasse, mis on hinge osa ja kus tajutakse sobivat meelehea ehk meelenaudinguna (*oblectatio*) — nt välise objekti abstraktset sarnasust (*species*) iluna (*speciositas*) jne. Meelenaudingule järgneb otsustus (*diiudicatio*) ehk analüüs, milles mh osutatakse põhjusele, miks see või teine asi on meeldiv.

[12] Bonaventura põhineb siin ilmselt Robert Grosseteste'i (u 1168–1253) tööl *De luce*, vt James McEvoy, Creation and the Cosmology of Aristotle. — *The Philosophy of Robert Grosseteste*. Oxford: Clarendon Press, 1982, lk 149–205. Lihtsate ja kokkupandud kehade käsitlus viitab Aristotelesele (*De caelo et mundo*, 1.2.268b27–28).

[13] "Neli peamist omadust" (*quatuor primariae qualitates*) — soe, külm, märg ja kuiv; vrd Aristoteles, *Hingest* II, 11, 422b23–26.

[14] Aristoteles, *Füüsika* VII, 1, 1, 241b24.

[15] Vrd Aristoteles, *Hingest* II, 12, 424a17.

[16] "Asjakohasele" (*rei convenientis*), s.t meeldivale, mis tähendab, et meeletaju peab olema vastuvõtjale sobiv ja vastav (proportsionaalne). Aristoteles ütleb, et tajutavate objektide ülemäärased omadused ei ole tajuvõimele kättesaadavad (nt liiga vaikne või kõva heli) ja liiga intensiivsetena võivad need piina tekitada, tajuvõime rivist välja lüüa või isegi meeleorgani hävitada (vt *Hingest* II, 10 ja 12; III, 2 ja 4). Bonaventura kasutab siin oma tunnetussüsteemi meelenaudingu mõiste (*oblectatio*) kõrval ka sõna sõna "nauding", "meelehea" (*delectatio*), mis võib pärineda Avicenna *Metafüüsikast* (VIII, 7), kus seda defineeritakse kui "sobiva ühendamist sobivaga" (*coniunctio convenientis cum convenienti*), samuti *Summa Halensis*'e teisest osast (Alexandri de Hales, *Summa Theologica*, t. 2, Quaracchi, 1928, lk 221).

[17] Bonaventura jaotab meelenaudingud kolme rühma ilu (*speciositas*), sulniduse/magususe (*suavitas*) ja kasulikkuse/tervislikkuse (*salubritas*) järgi. Böhner toonitab, et Bonaventura jaotust tuleb võtta üldjoontes, nagu ka Bonaventura ütleb (*appropriate loquendo*), mitte välistavana (Böhner, *op. cit*., lk 117, märkus 7), s.t tegu on proportsionaalsuse eri perspektiividega (vt Armstrong, *op. cit*., lk 241–242).

[18] Augustinus, *De musica* VI, 13, 38 (PL 32, 1184).

[19] Augustinus, *De civitate Dei* XXII, 19, 2 (PL 41, 781).

[20] Augustinus, *De vera religione*, 18, 35; "meelehea" (*delectatio*); vt märkus 16.

[21] Augustinus, *De libero arbitro* II, 14, 38 (PL 32, 1262).

[22] "Temast kõrgemal seisid seeravid; igaühel neist oli kuus tiiba: kahega ta kattis oma palet, kahega ta kattis oma jalgu ja kahega ta lendas" (Js 6:2).

[23] "Kontemplatiivset ja tarka hinge" (*animum contemplantis et sapientis*) — võib tõlkida ka kui "kontempleerivat ja maitsevat hinge", sõnast "maitsma" (*sapio*), viimast lugemit pooldab André Ménard (*qui contemple et savoure*) ja Armstrong (*contemplating and tasting*). See tõlgendus on Bonaventura tekstidega küllaltki põhjendatud (vt *Itinerarium*

proloog 4 ja punkt 4.3; *Breviloquium* 1.1.3; Bougerol, *Lexique saint Bonaventure*, lk 116).

[24] "Kaemiseks" (*ad contuendum*) — vt märkust 2.

[25] Rm 1:20: "Tema nähtamatud omadused on maailma loomisest peale tema poolt tehtu kaudu mõistetavad" (Vulgata: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea que facta sunt intellecta conspiciuntur*).

[26] Vulgata: *signatum est super nos lumen vultus tui Domine* (Ps 4:7), eesti piiblitõlkes: "Issand, tõsta meie peale oma palge valgus!"; vt ka Augustinus, *Pihtimused* IX, 10.

[27] Augustinus, *De diversis quaestionibus* LXXXIII, q51, 2, 4 (PL 40, 32–33).

[28] Jumal on üks olemus kolmes isikus (Isa, Poeg ja Püha Vaim), mis eristuvad omavahel suhte, mitte olemuse poolest. Vrd 2Ms 25:18–22; 26:33–35. Saint-Victori Richard ütleb, et keerubiks ei nimetata iga inglit, vaid üksnes neid, kes on Jumalaga ülimalt ja vahetult seotud, seetõttu osutab keerub mingile suurele, peidetud või tõotatud teadmisele või teadmise täiusele (*plenitudo scientiae*) (*Benjamin Major* IV, 1; PL 196, 135). Kahe keerubi kohta ütleb Richard, et mõlemad osutavad kontemplatsioonile, mis on küll meelemõistusest kõrgemal (*supra rationem*), ent üks ei ole siiski mõistusega vastuolus (*praeter rationem*), teine aga küll: "Niisiis esimene paremal asuv ingel suunab oma kontemplatsiooni pilgu asjadele, mis ei ole mõistusele täiesti võõrad [*omnino aliena*]. Teine keerub paikneb aga vasakul, kuna ta vaatleb iseäranis vaid neid asju, millele kogu inimõistus näib vastu käivat [*omnis humana ratio contrarie videtur*]" (*Benjamin Major* IV, 8; PL 196, 142–143).

[29] Damascenus, *De fide orthodoxa* I, 9; Dionysios, *De divinis nominibus* 3, 1.

[30] Vrd Cantenrbury Anselm, *Proslogion* ehk Kõnelus II–III. Tlk Marju Lepajõe. — *Akadeemia*, 1991, nr 9, lk 1885–1886. Bonaventura lähtub Anselmist, et Jumal on "see, millest enamat ei saa mõelda", ent ta taotlus ei ole siin tolle ontoloogilist jumalatõestust korrata. Pigem kasutab Bonaventura ontoloogilist argumenti epistemoloogilise kinnitusena vaimse kontemplatsiooni sees, et aidata tunnetada ja tunnistada seda paratamatut tõde, mis on teada. Bonaventura kasutab uusplatonistlikule teoloogiale omast n-ö kontemplatiivset deduktsiooni, mis reastab hoiakuid ja väiteid, mis paistavad üksteisest tulenevat, kuid ei ole loogiliselt vältimatud, sisaldavad varjatud eeldusi, kategooriate segamist, mitteformaalsed põhjendusseosed jne (vt nt lõigud 6–7). Kuigi ta ise formaalselt justkui väidab, et "üks tingib vältimatult teise", on tema seoste ahel (*esse — primum — aeternum — simplicissimum — actualissimum — perfectissimum — summe unum*) pigem kontemplatiivse metafüüsika redel.

[31] Lause tekitab küsimuse, kas "ei teokstehtuses ega võimalikkuses" (*nec actu nec potentia*) kuulub olemise või olematuse juurde, mõlemad lugemid on võimalikud, ent rangelt võttes on mõlemad küsitavad, sest puhas olemine ei saa sisaldada võimalikkust, ent niisamuti ei saa ka olematus sisaldada teokstehtust. Seega jääb üle, et Bonaventura ei mõtle selles lauses olemise all puhast olemist, vaid siiski partikulaarset ja piiratud olemist, mis on segatud võimalikkusega.

[32] Tsitaat pärineb Aristotelese *Metafüüsikast* (II, 993b9–10).

[33] "Pilkasus" (*caligo*). Samas lõigus kasutab Bonaventura pimeduse puhul veel sõnu *caecitas* ("mõistuse pimedus") ja *tenebrae* ("oleva pimedus"). Siin on mõeldud pimeduse all pigem loomuliku valguse ülest jumalikku pimedust, nagu see esineb Dionysios Areopagital, keda Bonaventura seitsmendas peatükis ka osundab (vt Pseudo-Dionysios, Müstilisest teoloogiast Timotheosele. Tlk Marju Lepajõe. — *Akadeemia*, 1994, nr 10, lk 2085).

[34] Vrd Aristoteles, *Toopika* V, 5, 134b 23–24: "Ülim määr on omane vaid ühele, nagu tulele olla kõige kergem" (Boethiuse tõlkes: *nam secundum superhabundantiam uni soli inerit, ut ignis levissimum*).

[35] [Pseudo-Aristoteles], *Liber de causis* 16 (17).

[36] Augustinus, *De civitate Dei* VIII, 4 (PL 41, 228–229); vt *Itinerarium* I, 14.

[37] Alain de Lille (Alanus ab Insulis), *Regulae theologicae* 7 (PL 210, 627).

[38] Boethius, *De consolatione philosophiae* III, metr. 9 (PL 63, 759).

[39] "Edastamine/edastatavus" (*communicatio/communicabilitas*) — Kolmainsuse isikute kohta käiv mõiste, millele võib vaadata kui isikutevahelise armastuse täiuslikule "levitamisele" või "laiali laotamisele" (*diffusio*) (vt Bougerol, *op. cit*., lk 54, 36). Bonaventura avab edastamist/edastamatust võib-olla kõige kompaktsemalt *Breviloquium*'i Kolmainsuse-käsitluses loodu substantsi mõiste varal: inimsus, inimene, mingi inimene ja Peetrus (*humanitas, homo, aliquis homo, Petrus*). Esimene on olemus (*essentia*), teine substants (*substantia*), kolmas hüpostaas (*hypostasis*), neljas isik (*persona*): "Edastavana on see [s.t substantsiaalne eristus olemusühtsuses] väljendatud abstraktselt olemuses, konkreetselt substantsis; edastamatuna on see väljendatud hüpostaasis, kui see viitab võimalikule eristusele [*distinguibilem*], ja isikus, kui see viitab reaalsele eristusele [*distinctam*]" (*Breviloquium*, 1.4.4).

[40] Vulgata: *ego ostendam omne bonum tibi*; eesti piiblitõlgetes: "Ma näitan sulle kogu oma headust" (2014); "Ma lasen sinu eest mööduda kogu oma ilu" (1997).

Püha BONAVENTURA (snd Giovanni di Fidanza; 1221 Bagnoregio – 15. juuli 1274 Lyon; tuntud kui "seeravidoktor") oli filosoof ja skolastiline teoloog. 1235. a asus õppima Pariisi Ülikooli, oli samas 1248–1257 õppejõud. 1243. aastal astus ta frantsisklaste ordusse, oli 1257–1274 selle ordu kaheksas juht. Alates 1273 oli ta Albano kardinalpiiskop. Kuulutati 1482. aastal pühakuks ja 1588. aastal kirikudoktoriks.